

В будь-якому колективі виникає питання, пов'язане з груповою згуртованістю, питання це важливе тому, що від рівня розвитку колективу, ступеня його згуртованості залежить ефективність роботи групи, а також психологічний комфорт кожного її члена.

Програма тренінгу розроблена для учнів 4-5-х класів. Бо саме в цих класах педагоги відзначають найбільш конфліктні стосунки між дітьми, і помітна певна «криза згуртованості». Це відповідає віковим особливостям класу – приблизно у віці 10 років основною потребою і ведучим типом діяльності стає спілкування. Причому клас для школяра – це не тільки місце, де є можливість спілкуватися, але і модель поведінки, авторитет. Група задає норми для своїх членів – від стилю в одязі до поведінки та особистісних цінностей. Тому важливо, щоб референтною групою для підлітка був клас, а норми в цій групі не мали асоціальної спрямованості [[i]].

Відносини в групі впливають на всі сторони життя, включаючи навчальну діяльність. Так, груповою нормою може стати низька успішність, відсутність ініціативи на уроці, невиконання домашніх завдань. Конфліктні відносини між однокласниками часто ведуть до страху відповідей біля дошки, заважають засвоєнню матеріалу. Таким чином, розвиток згуртованості, поліпшення соціально-психологічного клімату, формування позитивних групових норм важливі не тільки для розвитку групи, але і для успішної навчальної діяльності.

У програмі тренінгу підвищення згуртованості бере участь весь клас. Звичайно, розмір класного колективу, перевищує розмір тренінгової групи. Але для даного тренінгу краще, якщо у вправах весь клас бере участь, не розбиваючись на підгрупи. Це пов'язано з тим, що робота у підгрупах (особливо із змагальними елементами) посилює згуртованість всередині саме цих підгруп, що може привести до розбіжностей у класі. Але на практиці часто все ж виникає необхідність розділити клас. У цьому випадку підгрупи формуються випадковим чином і кожного разу (навіть під час виконання однієї вправи зі зміною підгруп) склад цих підгруп повинен бути різним.

Особливість тренінгу розвитку згуртованості шкільного колективу

Якщо ми маємо справу з навчальним (шкільним колективом), то тут важливий ще один

аспект його діяльності: не тільки згуртованість, а й вектор її спрямованості. Часто клас є згуртованим, але не для реалізації навчальних цілей, а для задоволення найрізноманітніших пізнавальних потреб. Особливо напруженою стає ситуація тоді, коли згуртованість класу спрямована проти когось зі своїх членів. Тому необхідна організація та проведення спеціальних заходів з розвитку групової згуртованості підліткового колективу з позитивним вектором розвитку її спрямованості.

Стадії розвитку згуртованості

Відомо, що зміна згуртованості відображає специфіку групової динаміки. Згуртованість визначається як ступінь, з якою члени групи хочуть залишатися в ній, результуюча сил, що утримують індивіда в групі.

Так, на першій стадії розвитку групи згуртованості як такої немає, члени колективу не знайомі або щойно познайомилися один з одним. Відсутність згуртованості відображається у тому, що в групі практично немає міжособистісного спілкування, завдання перед групою ставляться ззовні і також ззовні контролюється їх виконання, не виникає відчуття «ми». На цій стадії у шкільному колективі при виникненні якихось труднощів учні звертаються за допомогою не один до одного, а до педагога. Наприклад, якщо учень забув ручку, він повідомляє про це вчителю, педагог просить запасну ручку у когось із однокласників і передає її учневі.

На наступній стадії в навчальному колективі з'являються підгрупи, зав'язуються неформальні відносини між окремими учнями. Як ми бачимо, на цьому етапі формується згуртованість, але вона не поширюється на групу в цілому, а лише на окремі її складові елементи: пари, трійки. Такі підгрупи у шкільному класі часто зумовлені місцем проживання: діти до школи і зі школи добираються разом, обговорюють якісь теми, зав'язуються дружні відносини. На цій стадії з'являється відчуття «ми», але це почуття включає в себе тільки сформовані пари і трійки.

На третій стадії в групі актуалізується боротьба за лідерство. У класі з'являються норми спілкування, члени колективу самостійно вирішують виникаючі труднощі. Розвиток групи на цьому етапі може бути драматичним, якщо не один, а декілька лідерів претендують на владу. У цьому разі клас може розколотися на «групи підтримки» лідерів, між ними найчастіше виникає конфлікт. Але навіть якщо лідер один, ще не вся група об'єднується навколо нього. Відчуття «ми» включає в себе не тільки найближчих друзів, а й окремі

угруповання.

I, нарешті, на четвертій стадії розвитку групи відзначається найвища згуртованість, яка проявляється у взаємодопомозі, високій привабливості групи для її членів, розвиненою неформальною структурою. Цілі групи інтеріоризація школярами, клас виступає як єдине ціле. Учні, кажучи «ми», включають в це поняття весь клас, а не окрему підгрупу.

Таким чином, групова динаміка розглядається нами як сукупність динамічних процесів, які відбуваються в одиницю часу і знаменують собою рух групи від стадії до стадії.

Метою тренінгової програми «Розвиток згуртованості шкільного колективу» є підвищення згуртованості навчального класу, розвиток колективу як цілісного групового суб'єкта.

Тренінгові заняття розвивають такі навички та вміння:

- доброзичливість, інтерес і вміння будувати довірчі відносини один з одним; емоційно співпереживати однокласнику;
- співпрацювати і діяти спільно;
- погоджувати свої дії з іншими і спільно вирішувати поставлені завдання;
- вирішувати конфліктні ситуації.

Усе це сприяє зближенню дітей і розвитку почуття «Ми» в дитячому колективі.

В основі змісту програми тренінгу «Розвиток згуртованості шкільного колективу» лежить вирішення проблем, які близькі і зрозумілі підліткам:

- як будувати відносини в колективі і протистояти тиску;
- як зрозуміти іншу людину в ході розмови;
- як важливо вміти донести свої думки і почуття до співрозмовника.

Таким чином, формується комунікативна компетентність підлітків, а на її основі динамічно розвивається групова згуртованість.

Підходи роботи ведучого

Можна виділити основні підходи роботи ведучого, які допомагають сконцентруватися на меті тренінгу (відповідно до даних підходів здійснювався підбір вправ): контакт, комунікація, кооперація.

- Контакт дозволяє скоротити психологічну дистанцію між учасниками групи, а також створити довірчу атмосферу в класі. Для реалізації цього підходу включені вправи, пов'язані з безпосереднім фізичним контактом (наприклад: «Привітання», «Побудуємо», «Малюнок на спині» тощо), що дозволяє розвивати відносини всередині класу. Так звані «знедолені» у вправах на відпрацювання контакту отримують можливість включитися у спільногруповий процес.

- Комунікація передбачає розвиток навичок партнерського спілкування, а також відкрите обговорення проблем групи (організоване і контрольоване провідним). На здійснення підходу направлені наступні вправи: «Паровозик», «Поміняйтеся місцями», «Малюнок на спині», «Пазли» і т. д. Крім формування навичок партнерського спілкування, вправи сприяють розвитку емпатії.

- Кооперація дозволяє учасникам групи отримати навички роботи в команді, досягнення групових цілей. Відомо, що прагнення досягти загальних значущих цілей істотно підвищує згуртованість групи. Для реалізації підходу включені вправи, спрямовані на групову взаємодію: «Купини», «Пазли», «Колаж» та інші, в яких клас досягає успіху тільки тоді, коли вся група працює над вирішенням завдання. Вправи стимулюють лідерські процеси в групі, розвивають емпатію.

Крім перерахованих груп вправ, до програми також включені вправи на самопізнання («Хороші та погані вчинки», «Прекрасний сад» і подібні). Ці вправи дозволяють вирішити два завдання. По-перше, учасники зацікавлені в отриманні інформації про себе, і вправи, таким чином, зберігають і підтримують інтерес до занять. По-друге, включення до програми вправ на самопізнання передбачає саморозкриття, а також отримання

інформації про однокласників. «Розпізнавання» один одного сприяє зростанню згуртованості у групі за рахунок «відкриття» у несприйнятих членах класу позитивних сторін, виявлення спільного з іншими однокласниками.

Важливою умовою успішності роботи з програмою є позиція ведучого. Саме від його поведінки, установок, реакції на події залежить вектор спрямовання згуртованості. Тренером використовуються наступні особливості зворотного зв'язку в групі: підтримка позитивної поведінки (емпатії, співробітництва) і спокійне, зважене ставлення до негативних проявів (суперництво, оцінки, випадки на чиюсь сторону). Найчастіше це проявляється під час рефлексії в кінці вправ і занять в цілому. При виникненні конфліктних ситуацій завдання ведучого полягає в тому, щоб не вирішувати проблему, а стимулювати групу самостійно знайти найбільш ефективне рішення. Така ж позиція зберігається під час виконання класом завдань на групову взаємодію.

Варто відзначити також, що ведучому важливо розподіляти свою увагу так, щоб кожен учасник тренінгу отримував її рівною мірою. Підтримка особливо важлива для тих підлітків, які відчувають труднощі в спілкуванні з однокласниками. В цілому поведінка ведучого має виступати моделлю партнерського спілкування, оскільки він є тим дорослим, який своїм прикладом демонструє, як можна бути успішним у спілкуванні.

Важливим етапом тренінгу є корекція або створення мотивації до навчання. Для цього, зазвичай, використовують ситуацію, вирішуючи яку група виявляє свою компетенцію і починає усвідомлювати неадекватність своєї поведінки. На цьому етапі тренінгу використовуються групові вправи, дискусії та розбори проблемних ситуацій для створення мотивації до навчання і одночасно для згуртування групи і вироблення групових норм.

Кількість учасників – 15 дітей.

Вік – 9-11 років.

Кожне з занять оформлено у вигляді закінченого міні-тренінгу. Тобто включає привітання, розминку, основну вправу, обговорення, завершальний ритуал або вправу.

Об'єм тренінгової роботи – 10 годин.

Заняття №1 «Самоповага»

Вступ. (Створення сприятливих умов для роботи групи, самопізнання).

Заняття №2 «Прекрасний сад». (Розвиток самоаналізу і поглиблення саморозкриття учасників тренінгу).

Заняття №3 «Розвиток комунікативних здібностей. Невербальне спілкування» (Розвиток невербальної експресії, формування ефективних способів спілкування з однолітками на основі аналізу цілей, намірів, потреб учасників комунікації).

Заняття №4 «Командоутворення» (співставлення інформації про себе «зсередини» та «ззовні»; формування згуртованості, єдності колективу).

Заняття №5 «Колаж на тему «Дружба»» (набуття досвіду взаємодії з групою при виконанні нових завдань, стимулювання лідерських процесів у групі)

Всього 10 годин.

Заняття 1 «Самоповага».

1) Ознайомлення. Встановлення контакту з дітьми.

Учасники підписують бейджики. Ведучий представляється і каже кілька слів про те, що буде відбуватися.

2) Правила роботи в групі.

Потім ведучим встановлюються певні правила роботи в групі, які необхідні для того, щоб усі учасники почували себе комфортно і безпечно. Правила заздалегідь виписуються на аркуші ватману і після прийняття групою, закріплюються на видному місці. Протягом усіх наступних занять правила групи знаходяться там же і нагадуються ведучим спочатку заняття.

Список правил:

1. Уважно слухати один одного.
2. Не перебивати мовця.
3. Поважати думку один одного.
4. Я – висловлювання.
5. Безоціночність суджень.
6. Активність.
7. Правило «стоп».

8. Конфіденційність.

Кожний з пунктів правил пояснюється ведучим.

3) Розминка «Поміняйтеся місцями»

Опис вправи

Учасники сидять на стільцях у колі. Ведучий виходить на середину кола і говорить фразу: – «Поміняйтеся місцями» ті, хто ... (Вміє смажити яечню) ». В кінці називається будь-яка ознака чи вміння. Завдання тих, хто володіє даними умінням або ознакою, помінятися місцями. Завдання ведучого – встигнути сісти на будь-яке місце, що звільнилося. Той, хто не встиг сісти, стає новим ведучим.

Психологічний зміст вправи

Розминка, створення умов для того, щоб краще пізнати одне одного, зрозуміти, як багато спільного, підвищити зацікавленість учасників один одним.

4) Діалог і Міні-лекція.

Ведучий пропонує кожному учаснику подумати хвилину і відповісти на питання – Що таке самоповага? Усі бажаючі можуть висловитися. Потім ведучий підводить підсумок і розповідає про те, яке значення має самоповага психологічного комфорту людини і від чого залежить самоповага, про почуття, наприклад, як хвастощі, що маскують низьку самоцінність, про бажання бути ідеальною людиною і до чого це може призвести. Потім пропонує виконати завдання.

5) *Основна вправа «Хороші і погані вчинки»*

Опис вправи

Учасники об'єднуються у дві команди довільно. Кожній команді видається аркуш ватману, фломастери або маркери і папір А4. Завдання однієї команди – написати якомога більше вчинків, які дозволяють людині поважати себе більше. Відповідно, завдання іншої – написати якомога більше вчинків, через які повага людини до себе втрачається. За бажанням, кожна команда може підкріпити слова малюнками відповідних вчинків.

Обговорення

Кожна команда представляє свою тему. Далі продовжується загальне обговорення, в кінці ведучий підсумовує все сказане. Дуже важливо звернути увагу на те, що у кожного є вибір між тими й іншими вчинками, але кожен раз, вибираючи ту чи іншу поведінку, ми набуваємо або втрачаємо повагу до себе.

Психологічний зміст вправи

Усвідомлення дітьми зв'язку між вчинками і самоповагою. Виділення самого поняття «самоповага» і виявлення його зв'язку з взаємоповагою. А це необхідна умова повноцінного спілкування, без якого неможливий розвиток згуртованості.

6) *Завершальна вправа «Спасибі!»*

Опис вправи

Учасники стають в коло, і ведучий пропонує кожному подумки покласти на ліву руку все, те з чим він прийшов сьогодні, свій багаж настрою, думок, знань, досвіду, а на праву руку – те, що отримав на цьому занятті нового. Потім, усі одночасно сильно плескають у долоні і кричать – ТАК! або СПАСИБІ!

Психологічний зміст вправи

Завершальний ритуал. Дозволяє замислитися над змістом і результатом минулого заняття, а також завершити його красиво на позитивній емоційній ноті.

Заняття 2 «Прекрасний сад»

1.) Розминка. Вправа «Привітання»

Опис вправи

Ведучий пропонує всім привітатися за руку, але особливим чином. Вітатися потрібно двома руками з двома учасниками одночасно, при цьому відпустити одну руку можна тільки тоді, коли знайдеш того, хто теж готовий привітатися, тобто руки не повинні залишатися без діла більше секунди. Завдання – привітатися таким чином з усіма учасниками групи. Під час гри не повинно бути розмов.

Психологічний зміст вправи

Розминка. Встановлення контакту між учасниками. Рукостискання – це символічний жест відкритості та доброї волі. Важливо, що при цьому відбувається контакт очима, – це сприяє виникненню близькості і позитивної внутрішньої установки. Те, що дія відбувається без слів, підвищує концентрацію уваги членів групи і надає дії принадність

НОВИЗНИ.

2) Основна вправа «Прекрасний сад»

Опис вправи

Учасники сидять у колі. Ведучий пропонує спокійно посидіти, можна закрити очі, і представити себе квіткою. Яким би ти був? Яке листя, стебло, а можуть бути шипи? Високий або низький? Яскравий або не дуже? А тепер, після того, як усі представили це – намалюйте свою квітку. Всім ведучий роздає папір, фломастери, крейду.

Далі учасникам пропонується вирізати свою квітку. Потім усі сідають в коло. Ведучий розстеляє всередині кола полотно будь-якої тканини, бажано однотонне, роздає кожному учаснику по шпильці. Тканина оголошується галявиною саду, яку потрібно засадити квітами. Усі учасники по черзі виходять і прикріплюють свою квітку.

Обговорення

Пропонується помилуватися «прекрасним садом», зафіксувати цю картинку в пам'яті, щоб вона поділилася своєю позитивною енергією. Слід, помітити, що хоч і багато квітів, але всім вистачило місця, кожен зайняв тільки своє, те, яке вибрав сам. Побачити, в оточенні яких різних, несхожих на інші квіти росте твоя. Але є і спільне – у когось – забарвлення, у когось – розмір або форма листя. І всім, без винятку, кольором потрібне сонце і увага.

Психологічний зміст вправи

Сама по собі арт-терапія – дуже потужний інструмент, який використовується для психологічної корекції і служить для вивчення почуттів, для розвитку міжособистісних навичок і відносин, зміцнення самооцінки і впевненості в собі.

Завершальна вправа «Спасибі!»

Заняття 3 «Розвиток комунікативних здібностей. Невербальне спілкування »

1.) Розминка. Вправа «Побудуємо»

Опис вправи

Ведучий пропонує пограти в гру, де основна умова полягає в тому, що завдання виконується мовчки. Розмовляти і листуватися являється відчуття «ми», але це почуття включає в себе тільки сформовані пари і трійки. , /pspan style=при цьому не можна, можна спілкуватися тільки за допомогою міміки і жестів. «Подивимося, чи зможете ви: зrotimes new romanp style=зуміти один одного без слів?» У першій частині вправи дається завдання учасникам вишикуватися за зростом, у другій частині завдання ускладнюється – потрібно вишикуватися за датою народження, після чого, по черзі озвучити свої дні народження, при цьому відбувається перевірка правильності виконання вправи.

Психологічний зміст вправи

Розминка. Демонстрація можливості адекватного обміну інформацією без використання слів, розвиток експресії і навичок невербального спілкування. Незвичайні умови, в які потрапляють учасники, включають зацікавленість, змушують знаходити способи донести точніше свою думку до іншої людини, контактувати один з одним заради досягнення спільної мети.

2) Міні-лекція

Усвідомлення невербальної мови тіла.

Дітям пояснюють, що часто міміка, поза, жести, фізіологічні реакції, манера сидіти, стояти, ходити мимоволі виражають внутрішній стан, що невербальні прояви – найважливіші компоненти процесу комунікації. Усвідомлення власного фізичного «Я» допомагає краще зрозуміти себе – ідентифікувати внутрішній стан і почуття, легше висловлювати фізичними діями деякі емоції.

Далі пояснюється, що таке конгруентна комунікація.

Конгруентність, яка має на увазі збіг внутрішніх переживань, їх усвідомлення і форм вираження (відчуття + дотик + повідомлення), визначає надійність комунікації, її чіткість і здійснення без захисних механізмів і бар'єрів. Конгруентність – попередня умова позитивної і продуктивної взаємодії.

Щоб отримати уявлення про неконгруентні комунікації, учасникам пропонується шукати невідповідності (відмінності), розігруючи сцени: наприклад, вимовити слова «Хочу допомогти», «Я люблю тебе» з насупленим обличчям і стиснутими кулаками (невідповідність між вербальним вираженням і «мовою тіла»). Потім пояснюють, що неконгруентність може бути усвідомленою чи ні. Наприклад, людина в гостях весь вечір нудьгувала, але на прощання, посміхаючись, каже господині: «Як приємно було провести у вас вечір ...» Особа свідомо говорить не те, що відчуває, не бажаючи образити господиню. Інший приклад, коли людина, не усвідомлюючи власний гнів і агресивні тенденції, говорить чемно, але його поза і напружена міміка не відповідають словами. У цьому випадку неконгруентність несвідома.

2) Основна вправа «Малюнок на спині»

Опис вправи

Учасники об'єднуються довільно у три команди і шикуються в три колонки паралельно. Кожен учасник дивиться при цьому в спину свого товариша. Вправа виконується без

слів. Ведучий малює якусь просту картинку і ховає її. Потім ця ж картинка малюється пальцем на спині кожного останнього члена команди. Завдання – відчутти і передати якомога точніше цей малюнок далі. В кінці, які стоять першими в командах, малюють, те, що вони відчували, на аркушах паперу і показують усім. Ведучий дістає свою картинку і порівнює.

Учасникам пропонується обговорити в командах помилки і знахідки, які були в процесі вправи. Зробити висновки, потім, з урахуванням цих висновків, повторити вправу. При цьому перші і останні члени команд міняються місцями.

Обговорення

Обговорення в загальному колі. Що допомагало зрозуміти і передавати відчуття? Що відчували перші і останні члени команд у першому і в другому випадку? Що заважало виконувати вправу?

Психологічний зміст вправи

Розвиток комунікативних навичок, відповідальності, згуртованості всередині команди. Усвідомити, наскільки важливо налаштуватися на розуміння іншої людини, а також саме бажання зрозуміти іншого. Демонстрація можливості адекватного обміну інформацією без використання слів, розвиток навичок невербального спілкування

Завершальна вправа «Спасибі!»

Заняття 4 «Командоутворення».

Спочатку проводиться тренінгове заняття, кожен розповідає, з яким настроєм прийшов і чого чекає від заняття.

1.) Розминка. Вправа «Знайди і торкнися»

Опис вправи

Ведучий пропонує пересуватися по кімнаті і торкатися руками різних предметів і речей. Наприклад, знайдіть і торкніться чого-небудь, холодного, шорсткого, речі, довжина якої приблизно 30 см, того, що важить півкілограма, слова «Незабудка».

Психологічний зміст вправи

Вправа на розігрів. Розвиває сензитивність до оточуючих, але при цьому активізує і наглядові та аналітичні здібності. Учасники контактують між собою, звертаючи увагу на різні аспекти дійсності.

2) Основні вправи: «Пазли»

Опис вправи

Група об'єднується довільно на команди, по 5 осіб і кожному члену команди видається пазл. (Ведучий заздалегідь розрізає аркуш паперу, з якою-небудь яскравою великою картинкою на частини і таким чином виходять пазли для цієї вправи). Завдання команди – зібрати картинку якнайшвидше.

Обговорення

Обговорення в загальному колі. Кожна команда розповідає, що допомагало або,

навпаки, заважало виконанню завдання.

Психологічний зміст вправи

Розвиток комунікативних навичок, згуртованості всередині команди, вміння узгоджувати свої дії з іншими і вирішувати поставлені завдання.

Далі ведучий пропонує застосувати отриманий досвід з попередньої вправи в наступному завданні.

Вправа «Купини»

Опис вправи

Кожному учаснику видається листок паперу А4. Усі збираються в одному кінці кімнати і ведучий пояснює, що попереду – болото, листи – це купини, всі учасники – жаби, а ведучі – крокодили. Завдання групи – не втративши жодної жаби, дістатися до протилежного кінця кімнати. Наступати можна тільки на купини. Крокодили можуть топити (забирати) залишені без нагляду купини. Якщо жаба оступилася, чи не всі жаби змогли перебратися на інший берег, тому що не залишилося купин, то виграли крокодили, і гра починається спочатку.

Обговорення

Обговорення в загальному колі. Учасники розповідають, що допомагало або, навпаки, заважало виконанню завдання. Що відчували ті жаби, які йшли першими, а що відчували ті, хто замикав ланцюжок.

Психологічний зміст вправи:

- розвиток комунікативних навичок, згуртованості членів групи;
- усвідомлення важливості цих якостей для ефективної роботи групи;
- розвиває вміння йти на поступки, співпрацювати і діяти спільно.

Завершальна вправа.

Вправа «Кульки»

Опис вправи

Учасники, які об'єдналися в трійки, отримують завдання: спочатку якнайшвидше надути 3 повітряних кульки, а потім домогтися, щоб вони луснули, затиснувши їх між своїми тілами. При цьому не можна наступати на них, використовувати будь-які гострі предмети, нігті, деталі одягу.

Психологічний зміст вправи:

- згуртування;
- ломка просторових бар'єрів між учасниками.

Обговорення

Досить короткий обмін враженнями.

Заняття 5 «Колаж на тему «Дружба»».

На початку заняття проводиться тренінгове заняття, кожен розповідає, з яким настроєм він прийшов на заняття і чи змінилося щось у його відносинах з однокласниками і в цілому атмосфера в класі після наших занять.

1) Розминка. Вправа «Паровозик»

Опис вправи

Ведучий пропонує пересуватися по кімнаті і доторкатися руками різних предметів і речей. Наприклад, знайдіть і торкніться чого-небудь, холодного, шорсткого, речі, довжина якої приблизно 30 см, того, що важить півкілограма, слова «Незабудка».

Психологічний зміст вправи

Розігріваюча вправа. Розвиває контакт між учасниками команди, згуртування, довіру.

2) Основна вправа. Колаж «Дружба».

Опис вправи

Група об'єднується довільно на команди по 5 осіб і кожній команді видається аркуш ватману. Також видається пачка журналів, брошур, листівок, які підходять за тематикою. Ведучий оголошує тему заняття і пояснює, що мається на увазі під колажем.

Обговорення

Після того, як команди виконали свій колаж, кожна команда представляє його для всіх інших. Ведучий хвалить кожен команду, підводить підсумки і пропонує об'єднати всі роботи, щоб створити загальну картину дружби класу і утворити своєрідний талісман класу.

Психологічний зміст вправи

Вираз почуттів, розширення уявлення про себе та оточуючих, як про талановитих, унікальних особистостей, встановлення більш тісного емоційного контакту, розвиток згуртованості, вміння узгоджувати свої дії з іншими членами команди, а також осмислення і закріплення досвіду, отриманого в процесі тренінгу.

Завершення тренінгу

Спільне фото на тлі виконаних робіт.

/р